

International Multidisciplinary
Research Journal

Golden Research
Thoughts

Chief Editor
Dr.Tukaram Narayan Shinde

Publisher
Mrs.Laxmi Ashok Yakkaldevi

Associate Editor
Dr.Rajani Dalvi

Honorary
Mr.Ashok Yakkaldevi

Welcome to GRT

RNI MAHMUL/2011/38595

ISSN No.2231-5063

Golden Research Thoughts Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial board. Readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

International Advisory Board

Flávio de São Pedro Filho Federal University of Rondonia, Brazil	Mohammad Hailat Dept. of Mathematical Sciences, University of South Carolina Aiken	Hasan Baktir English Language and Literature Department, Kayseri
Kamani Perera Regional Center For Strategic Studies, Sri Lanka	Abdullah Sabbagh Engineering Studies, Sydney	Ghayoor Abbas Chotana Dept of Chemistry, Lahore University of Management Sciences[PK]
Janaki Sinnasamy Librarian, University of Malaya	Ecaterina Patrascu Spiru Haret University, Bucharest	Anna Maria Constantinovici AL. I. Cuza University, Romania
Romona Mihaila Spiru Haret University, Romania	Loredana Bosca Spiru Haret University, Romania	Ilie Pinteau, Spiru Haret University, Romania
Delia Serbescu Spiru Haret University, Bucharest, Romania	Fabricio Moraes de Almeida Federal University of Rondonia, Brazil	Xiaohua Yang PhD, USA
Anurag Misra DBS College, Kanpur	George - Calin SERITAN Faculty of Philosophy and Socio-Political Sciences Al. I. Cuza University, IasiMore
Titus PopPhD, Partium Christian University, Oradea, Romania		

Editorial Board

Pratap Vyamktrao Naikwade ASP College Devrukh, Ratnagiri, MS India	Iresh Swami Ex - VC. Solapur University, Solapur	Rajendra Shendge Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur
R. R. Patil Head Geology Department Solapur University, Solapur	N.S. Dhaygude Ex. Prin. Dayanand College, Solapur	R. R. Yalikal Director Management Institute, Solapur
Rama Bhosale Prin. and Jt. Director Higher Education, Panvel	Narendra Kadu Jt. Director Higher Education, Pune	Umesh Rajderkar Head Humanities & Social Science YCMOU, Nashik
Salve R. N. Department of Sociology, Shivaji University, Kolhapur	K. M. Bhandarkar Praful Patel College of Education, Gondia	S. R. Pandya Head Education Dept. Mumbai University, Mumbai
Govind P. Shinde Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai	Sonal Singh Vikram University, Ujjain	Alka Darshan Shrivastava Shaskiya Snatkottar Mahavidyalaya, Dhar
Chakane Sanjay Dnyaneshwar Arts, Science & Commerce College, Indapur, Pune	G. P. Patankar S. D. M. Degree College, Honavar, Karnataka	Rahul Shriram Sudke Devi Ahilya Vishwavidyalaya, Indore
Awadhesh Kumar Shirotriya Secretary, Play India Play, Meerut (U.P.)	Maj. S. Bakhtiar Choudhary Director, Hyderabad AP India.	S.KANNAN Annamalai University, TN
	S. Parvathi Devi Ph.D.-University of Allahabad	Satish Kumar Kalhotra Maulana Azad National Urdu University
	Sonal Singh, Vikram University, Ujjain	

Address:- Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.aygrt.isrj.org

उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठातील शिक्षक प्रशिक्षणाथ्यांच्या
अध्यापन कौशल्याचा अभ्यास

शोभा मारु चौधरी
सहाय्यक प्राध्यापक धुळे एज्युकेशन सोसायटीचे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, धुळे.

सारांश :

प्रस्तुत संशोधनात उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठातील शिक्षक प्रशिक्षणाथ्यांच्या अध्यापन कौशल्याचा शोध घेण्यात आलेला आहे. त्यासाठी 883 प्रशिक्षणाथ्यांची सरल यादृच्छिक पध्दतीने नमुना निवड करण्यात आली. बी.के.पासी आणि एम.एस.ललिता यांच्या प्रमाणित सामान्य अध्यापन क्षमता चाचणीचा वापर करून माहिती संकलित करण्यात आली. उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठातील संपूर्ण गटातील शिक्षक प्रशिक्षणाथ्यांच्या अध्यापन कौशल्य गुणांचा वक्र हा धन विषम असून तो चर्पटक शिखरी आढळून आला. विविध गटांमध्ये अध्यापन कौशल्याच्या बाबतीत तुलना करण्यासाठी टी मूल्य काढण्यात आले. त्यावरून महाविद्यालयाच्या प्रकारानुसार अध्यापन कौशल्यात सार्थक फरक आढळून आला. परंतु लिंग, संवर्ग व शाखा यानुसार अध्यापन कौशल्यात सार्थक फरक आढळून आला नाही.

प्रस्तावना :-

भारताचे भवितव्य हे आमच्या वर्गखोल्यांमधून घडवले जात आहे. मुले ही आपल्या राष्ट्राचे भावी आधारस्तंभ आहेत. म्हणून शाळेत गुणात्मक शिक्षण देऊन विद्यार्थ्यांचे चारित्र्य संवर्धन करण्यात शिक्षकांची महत्त्वाची भूमिका आहे. शैक्षणिक प्रक्रियेचे आकलन आणि अध्यापन कौशल्ये तसेच शिकवित

असलेल्या विषयातील किंवा क्षेत्रातील तज्ञता आणि व्यावसायिक ज्ञान व कौशल्ये यावरच चांगल्या शिक्षकाचे निष्पादन अवलंबून असते. माध्यमिक शाळेत किंवा उच्च माध्यमिक शाळेत विद्यार्थ्यांना शिकवितांना ज्ञानापेक्षा ते ज्ञान विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचविण्याची क्षमता अधिक महत्त्वाची ठरते. एकविसाव्या शतकात शिक्षकाजवळ अद्ययावत ज्ञान असणे आवश्यक आहे. अद्ययावत ज्ञानाबरोबर शिक्षकांना नवीन तंत्राची व अध्यापन पध्दतीची माहिती असणे आवश्यक आहे. भावी शिक्षक घडविणा-या शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयांना बदलत्या परिस्थितीचा विचार करून प्रशिक्षणाथ्यांना प्रशिक्षण द्यावे लागते. त्यासाठी अभ्यासक्रमात वेळोवेळी बदल केले जातात. प्रशिक्षणाथ्यांना सूक्ष्म अध्यापन, सेतूपाठ, सरावपाठ या टप्प्यातून विविध कौशल्यांचे प्रशिक्षण दिले जाते. त्यांचा सराव केला जातो. छात्रसेवाकालाचे आयोजन केले जाते. त्या सर्व उपक्रमांद्वारे प्रशिक्षणाथ्यांच्या अध्यापन कौशल्यांचा विकासाचा प्रयत्न केला जातो.

संशोधनाची गरज :

शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयात काम करतांना असे जाणवले की, ब-याचशा प्रशिक्षणाथ्यांना वर्षभर प्रशिक्षण देऊन सुध्दा वार्षिक पाठ योग्य पध्दतीने घेता येत नाहीत. त्यांच्यात अध्यापन कौशल्यांचा पुरेसा विकास झालेला दिसून येत नाही. वास्तविक ह्या प्रशिक्षणाथ्यांना गुणवत्तेनुसार प्रवेश दिलेला असतो. बी.एड. सामाईक प्रवेश परीक्षा घेतली जाते. तरीदेखील बरेचसे प्रशिक्षणाथी अध्यापन कौशल्य आत्मसात करण्यात अपयशी ठरतात. याच्या कारणांचा शोध घेतला असता असे जाणवले की, दुस-या कोणत्याही शाखेत प्रवेश मिळत नाही. पदवी व पदव्युत्तर शिक्षण घेऊन ही कुठे नोकरी मिळत नाही. अशावेळी विद्यार्थी बी.एड.प्रशिक्षणासाठी प्रवेश घेतात. मुळातच अनिच्छेने या प्रशिक्षणासाठी आलेले प्रशिक्षणाथी बी.एड. च्या प्रत्येक प्रात्यक्षिक कार्यात समरस होतीलच असे नाही. त्यामुळे अध्यापन कौशल्य आत्मसात करण्यात ते अपयशी ठरतात. प्रात्यक्षिक कामाचा एक भाग म्हणून एक सोपस्कार म्हणून ते एकूण वीस सराव पाठ पूर्ण करतात. वार्षिक पाठ परीक्षा देतात व मिळतील तेवढ्या गुणांवर समाधान मानून बी.एड. ची पदवी घेऊन नोकरीच्या शोधार्थ निघून जातात. या प्रशिक्षणाथ्यांपैकी काही प्रशिक्षणाथी मात्र अध्यापनाच्या सर्वच कौशल्यांवर प्रभुत्व मिळविण्यासाठी धडपडतात. अध्यापन कौशल्यांबाबत प्रशिक्षणाथ्यांमध्ये कितपत फरक असतो ? लिंग, शाखा, संवर्ग, महाविद्यालयाचा प्रकार या घटकांनुसार अध्यापन कौशल्यात विविधता आढळते का ? या प्रश्नांचा शोध घेण्यासाठी या संशोधन अभ्यासाची गरज आहे.

उद्दिष्टे :

- 1) उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठातील शिक्षक प्रशिक्षणाथ्यांच्या अध्यापन कौशल्याच्या वितरणाचा शोध घेणे.
- 2) अनुदानित व विनाअनुदानित शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील शिक्षक प्रशिक्षणाथ्यांच्या अध्यापन कौशल्याची तुलना करणे.

- 3) पुरुष व स्त्री शिक्षक प्रशिक्षणार्थ्यांच्या अध्यापन कौशल्याची तुलना करणे.
- 4) खुल्या व राखीव संवर्गातील शिक्षक प्रशिक्षणार्थ्यांच्या अध्यापन कौशल्याची तुलना करणे.
- 5) कला व विज्ञान शाखेतील शिक्षक प्रशिक्षणार्थ्यांच्या अध्यापन कौशल्याची तुलना करणे.

परिकल्पना :

- 1) अनुदानित व विनाअनुदानित शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील शिक्षक प्रशिक्षणार्थ्यांच्या अध्यापन कौशल्यात सार्थक फरक नसतो.
- 2) पुरुष व स्त्री शिक्षक प्रशिक्षणार्थ्यांच्या अध्यापन कौशल्यात सार्थक फरक नसतो.
- 3) खुल्या व राखीव संवर्गातील शिक्षक प्रशिक्षणार्थ्यांच्या अध्यापन कौशल्यात सार्थक फरक नसतो.
- 4) कला व विज्ञान शाखेतील शिक्षक प्रशिक्षणार्थ्यांच्या अध्यापन कौशल्यात सार्थक फरक नसतो.

न्यादर्श :

या संशोधन अभ्यासासाठी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठातील 883 शिक्षक प्रशिक्षणार्थ्यांची यादृच्छिक पद्धतीने न्यादर्श म्हणून निवड केली.

संशोधन साधने :

या संशोधन अभ्यासात शिक्षक प्रशिक्षणार्थ्यांचे अध्यापन कौशल्य मोजण्यासाठी बी.के.पासी आणि एम.एस.ललिता यांनी तयार केलेल्या सामान्य अध्यापन क्षमता चाचणी चा वापर केलेला आहे. या मापनीत एकूण 21 विधाने असून ती अध्यापन कौशल्यांशी तसेच अध्ययन अध्यापन प्रक्रियेशी संबंधित आहेत. ही एक सप्तबिंदु पदनिश्चयन श्रेणी आहे. आणि ती वर्गात शिक्षकांकडून वापरल्या जाणा-या कौशल्यांचे मापन करते. या चाचणीच्या विश्वसनीयतेचा सहगुणक विस्तार 0.85 ते 0.91 पर्यंत आहे तर चाचणीची सप्रमाणता ही घटकात्मक विश्लेषणद्वारे निश्चित केलेली आहे.

कार्यपद्धती :

या संशोधन अभ्यासासाठी संशोधकाने सर्वेक्षण पद्धती वापरलेली आहे. न्यादर्शाला आवश्यक त्या सूचना देऊन सामान्य अध्यापन क्षमता चाचणीच्या आधारे माहिती संकलित करण्यात आली आणि मॅन्युअलनुसार गुणदान करण्यात आले. न्यादर्शाचे संपूर्ण गट, अनुदानित व विनाअनुदानित महाविद्यालयातील शिक्षक प्रशिक्षणार्थी, पुरुष व स्त्री शिक्षक प्रशिक्षणार्थी, खुल्या व राखीव संवर्गातील शिक्षक प्रशिक्षणार्थी, कला व वाणिज्य शाखेतील शिक्षक प्रशिक्षणार्थी असे एकूण नऊ गट करण्यात आले.

संख्याशास्त्रीय तंत्रे : या संशोधन अभ्यासात संकलित माहितीचे विश्लेषण करण्यासाठी मध्यमान, मध्यांक, प्रमाणविचलन विषमिता, चतुर्थक विचलन, शिखरदोष, टी मूल्य इ. संख्याशास्त्रीय तंत्रांचा वापर करण्यात आला.

संकलित माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन : खालील कोष्टकाच्या आधारे संकलित माहितीचे विश्लेषण करण्यात आले.

कोष्टक क्र.1

उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठातील शिक्षक प्रशिक्षणार्थ्यांच्या अध्यापन कौशल्याचे वितरण

xV/kps	I a; k	Ek/; eku	e/; kd	i æk.kfopyu	f' k[kj nk'sk	fo'kferrk
uko						
Lkã w/z	883	97-87	97-80	14-50	0-264	0-01
xV						

कोष्टक क्र.1 वरून असे निदर्शनास येते की, मध्याकांचे मूल्य अध्यापनाच्या मूल्यापेक्षा कमी असल्यामुळे गुणांचा वक्र हा धन विषमिती आहे. तसेच वितरणातील शिखरदोष मूल्य 0.264 असून ते 0.263 पेक्षा जास्त असल्यामुळे वक्र चर्पटक शिखरी आढळून आला.

कोष्टक क्र.2

अनुदानित व विनाअनुदानित महाविद्यालयातील शिक्षक प्रशिक्षणार्थ्यांच्या अध्यापन कौशल्याची तुलना

py?kVd	I a; k	Ek/; eku	i æk.kfopyu	i klr *Vh* o	I kfkdrk	"kã; i fjdYi uk
				ueqk	0-05	fu. k;
				Vh ph ryuk	Lrjkoj	
vupkfur	122	100-60	13-68			
fouk vupkfur	761	97-44	14-58	2-34 > 1-97	I kfkã	R; kx

कोष्टक क्र. 2 वरुन असे निदर्शनास येते की, अनुदानित व विनाअनुदानित महाविद्यालयातील शिक्षक प्रशिक्षणाथ्यांच्या मध्यमान गुणाकांत 3.16 चा फरक आहे. प्राप्त 'टी' मूल्य (2.34) स्वाधीनता मात्रा 881 करिता 0.05 सार्थकता स्तरावरील नमुना 'टी' मूल्यापेक्षा (1.97) जास्त असल्याने शून्य परिकल्पनेचा त्याग करण्यात आला.

कोष्टक क.3

पुरुष व स्त्री शिक्षक प्रशिक्षणाथ्यांच्या अध्यापन कौशल्याची तुलना

py?kVd	I a; k	Ek/; eku	i æk.kfopyu	i klr *Vh* o ueqk *Vh* ph rgyuk	I kFkZrk 0-05 Lrjkoj	"kll; i fj dYi uk fu. kZ
lkq#k	447	95-68	13-76	&4-63 < 1-97	I kFkZd ukgh	Lohdkj
L=h	436	100-12	14-90			

कोष्टक क्र. 3 वरुन असे निदर्शनास येते की, पुरुष व स्त्री शिक्षक प्रशिक्षणाथ्यांच्या मध्यमान गुणाकांत -4.44 चा फरक आहे. प्राप्त 'टी' मूल्य (-4.63) स्वाधीनता मात्रा 881 करिता 0.05 सार्थकता स्तरावरील नमुना 'टी' मूल्यापेक्षा (1.97) कमी असल्याने शून्य परिकल्पनेचा स्वीकार करण्यात आला.

कोष्टक क.4

खुल्या व राखीव संवर्गातील शिक्षक प्रशिक्षणाथ्यांच्या अध्यापन कौशल्याची तुलना

py?kVd	I a; k	Ek/; eku	i æk.kfopyu	i klr *Vh* o ueqk *Vh* ph rgyuk	I kFkZrk 0-05 Lrjkoj	"kll; i fj dYi uk fu. kZ
[kqkk	216	99-58	15-48	1-90 < 1-97	I kFkZd ukgh	Lohdkj
j k[kho	667	97-32	14-13			

कोष्टक क्र. 4 वरुन असे निदर्शनास येते की, खुल्या व राखीव संवर्गातील शिक्षक प्रशिक्षणाथ्यांच्या मध्यमान गुणाकांत 2.26 चा फरक आहे. प्राप्त 'टी' मूल्य (1.90) स्वाधीनता मात्रा 881 करिता 0.05 सार्थकता स्तरावरील नमुना 'टी' मूल्यापेक्षा (1.97) कमी असल्याने शून्य परिकल्पनेचा स्वीकार करण्यात आला.

कोष्टक क. 5

कला व विज्ञान संवर्गातील शिक्षक प्रशिक्षणाथ्यांच्या अध्यापन कौशल्याची तुलना

py?kVd	I a; k	Ek/; eku	i æk.kfopyu	i klr *Vh* o ueqk *Vh* ph rgyuk	I kFkZrk 0-05 Lrjkoj	"kll; i fj dYi uk fu. kZ
dyk	667	96-79	14-22	&3-86 < 1-97	I kFkZd ukgh	Lohdkj
foKku	216	101-23	14-82			

कोष्टक क्र. 5 वरुन असे निदर्शनास येते की, कला व विज्ञान शाखेतील शिक्षक प्रशिक्षणाथ्यांच्या मध्यमान गुणाकांत -4.44 चा फरक आहे. प्राप्त 'टी' मूल्य (-3.86) स्वाधीनता मात्रा 881 करिता 0.05 सार्थकता स्तरावरील नमुना 'टी' मूल्यापेक्षा (1.97) कमी असल्याने शून्य परिकल्पनेचा स्वीकार करण्यात आला.

निष्कर्ष :

1.उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठातील शिक्षक प्रशिक्षणाथ्यांच्या संपूर्ण गटातील अध्यापन कौशल्य गुणांचा वक हा धन विषमित असून चर्पटक शिखरी आढळून आला.

- 2.अध्यापन कौशल्याच्या बाबतीत अनुदानित व विनाअनुदानित महाविद्यालयातील शिक्षक प्रशिक्षणार्थ्यांमध्ये सार्थक फरक आढळून आला.
- 3.अध्यापन कौशल्याच्या बाबतीत पुरुष व स्त्री प्रशिक्षणार्थ्यांमध्ये सार्थक फरक आढळून आला नाही.
- 4.अध्यापन कौशल्याच्या बाबतीत खुल्या व राखीव संवर्गातील शिक्षक प्रशिक्षणार्थ्यांमध्ये सार्थक फरक आढळून आला नाही.
- 5.अध्यापन कौशल्याच्या बाबतीत कला व विज्ञान शाखेतील शिक्षक प्रशिक्षणार्थ्यांमध्ये सार्थक फरक आढळून आला नाही.

संदर्भग्रंथ सूची :

English- Books

1. Best John & Khan JAMES V. (2006), Research in Education. New Delhi; Prentice Hall of India Private Limited.
2. Mangal S.K. (November 2006), Statistics in Psychology & Education, New Delhi ; Prentice Hall of India Private Limited.

Journals

1. Raju Bandu & Vishwanathappa G. (September 2007). Competency of D.Ed. & B.Ed. trained teachers working in Primary Schools of Andhra Pradesh. Edutracks .Vol. 7 No.1 PP. 29-30
2. Vishwanathappa G. (August 2005). Attitude-towards teaching & teaching competence. Edutracks .Vol. 4 No.12 PP. 21

Newspaper

1. IYER MAHADEVA V. (31st 2009) Making of a good teacher. Chennai : The Hindu.

मराठी :

1. कुंडले म.बा. (जानेवारी 1996), (शैक्षणिक तत्वज्ञान व शैक्षणिक समाजशास्त्र) आठवी आवृत्ती, पुणे : श्री विद्या प्रकाशन.

Publish Research Article

International Level Multidisciplinary Research Journal For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished Research Paper, Summary of Research Project, Theses, Books and Book Review for publication, you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed, India

- ★ International Scientific Journal Consortium
- ★ OPEN J-GATE

Associated and Indexed, USA

- EBSCO
- Index Copernicus
- Publication Index
- Academic Journal Database
- Contemporary Research Index
- Academic Paper Database
- Digital Journals Database
- Current Index to Scholarly Journals
- Elite Scientific Journal Archive
- Directory Of Academic Resources
- Scholar Journal Index
- Recent Science Index
- Scientific Resources Database
- Directory Of Research Journal Indexing

Golden Research Thoughts
258/34 Raviwar Peth Solapur-413005, Maharashtra
Contact-9595359435
E-Mail-ayisrj@yahoo.in/ayisrj2011@gmail.com
Website : www.aygrt.isrj.org